

Kategoria „wartości chrześcijańskich” w polskim orzecznictwie

The category of “Christian values” in Polish judicial decisions

Категория «христианские ценности» в польской судебной практике

Категорія «християнські цінності» в польській юриспруденції

GRZEGORZ MAROŃ

Dr hab., prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

e-mail: gmaron@ur.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-3861-9103>

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest problematyka bezpośrednich odniesień do wartości chrześcijańskich w uzasadnieniach wyroków polskich sądów. Za cel opracowania postawiono zrekonstruowanie sposobu posługiwania się niniejszą kategorią wartości w sądowej argumentacji. Tak określone zamierzenie badawcze zrealizowano poprzez kwalitatywne studium tekstów wyroków i postanowień rodzimych sądów zgromadzonych w bazie Systemu Informacji Prawnej LEX. Analiza orzecznictwa pozwoliła na sformułowanie kilku głównych wniosków. Po pierwsze, krytycznie odniesiono się do redukcji przez Trybunał Konstytucyjny wartości chrześcijańskich do uniwersalnych zasad etycznych. Po drugie, wyrażono przekonanie, że realizacja celów eksplanacyjnych i perswazyjnych uzasadnienia orzeczenia wymaga konkretyzacji wartości chrześcijańskich przez sądy. Po trzecie, stwierdzona niechęć polskich sądów przed szerszym wyrażnym powoływaniem się na wartości chrześcijańskie w wyrokach i postanowieniach stoi w sprzeczności ze stanem rzeczy, w którym wartości te wciąż w istotnym stopniu naznaczają aksjologię polskiego porządku prawnego, pomimo zachodzących procesów laicyzacyjnych.

Słowa kluczowe: wartości chrześcijańskie, sądy, uzasadnienia orzeczeń, aksjologia porządku prawnego, Trybunał Konstytucyjny

Summary: The article discusses the problem of direct references to Christian values in justifications of Polish court decisions. The aim of the study was to reconstruct the use of this category of values in judicial argumentation. The research objective has been pursued by means of a qualitative study of the texts of judgments and orders of domestic courts collected in the LEX Legal Information System database. The analysis of judicial decisions has led to several main conclusions. Firstly, the reduction of Christian values to universal ethical principles by the Constitutional Tribunal was criticised. Secondly, the opinion has been expressed that the achievement of explanatory and persuasive objectives of judicial decisions requires courts to make Christian values more precise. Thirdly, the stated unwillingness of Polish courts to make more explicit reference to Christian values in judgments and decisions stands in contrast to the fact that these values still significantly mark the axiology of the Polish legal order, despite the ongoing secularisation processes.

Key words: Christian values, courts, justifications for judicial decisions, axiology of the legal order, Constitutional Tribunal

Резюме: Предметом статьи является проблема прямых ссылок на христианские ценности в обоснованиях решений польских судов. Цель исследования заключалась в реконструкции способа использования данной категории ценностей в судебной аргументации. Такая цель исследования была достигнута путем осуществления качественного изучения текстов приговоров и решений польских судов, собранных в базе данных Системы правовой информации LEX. Анализ судебной практики позволил сформулировать несколько основных выводов. Во-первых, критике подверглось сведение Конституционным Трибуналом христианских ценностей к универсальным этическим принципам. Во-вторых, было выражено убеждение, что для выполнения пояснительной и убеждающей целей обоснования судебного решения требуется

конкретизация христианских ценностей судами. В-третьих, отмеченное нежелание польских судов более явно ссылаться на христианские ценности в приговорах и решениях противоречит положению дел, при котором эти ценности по-прежнему в значительной степени определяют аксиологию польского правового порядка, несмотря на продолжающиеся процессы секуляризации.

Ключевые слова: христианские ценности, суды, обоснование решений, аксиология правового порядка, Конституционный Трибунал

Резюме: Предметом статті є питання прямих посилань на християнські цінності у обґрунтуваннях суддів польських судів. Метою дослідження було реконструювати спосіб використання цієї категорії цінностей у судовій аргументації. Визначений таким чином дослідницький намір було здійснено шляхом вивчення текстів судових рішень та постанов, зібраних у базі даних Системи Правової Інформації LEX. Аналіз судової практики дозволив сформулювати декілька основних висновків. По-перше, було піддано критиці зведення Конституційним Трибуналом християнських цінностей до загальнолюдських етичних принципів. По-друге, вважалося, що реалізація пояснювально-переконливих цілей обґрунтування постанови вимагає конкретизації християнських цінностей судами. По-третє, заявлене небажання польських судів прямо посилатися на християнські цінності у вироках і рішеннях суперечить нинішній ситуації, в якій ці цінності досі значною мірою відзначають аксіологію польського правопорядку, незважаючи на процеси секуляризації, що відбуваються.

Ключові слова: християнські цінності, суди, обґрунтування судових рішень, аксіологія правового порядку, Конституційний Трибунал

Wstęp

Problematyka wartości chrześcijańskich jako kategorii prawnie doniosłej niejednokrotnie stanowiła już przedmiot zainteresowania polskiej jurysprudencji. W piśmiennictwie prawniczym koncentrowano się przede wszystkim na kwestii zasadności przenoszenia tego terminu bezpośrednio do tekstów aktów normatywnych, rozumienia wartości chrześcijańskich, udziału tych wartości w kształtowaniu aksjologii porządku prawnego, treściowej i funkcjonalnej relacji obowiązującego prawa i wartości chrześcijańskich czy zgodności ich prawnej ochrony z zasadą neutralności religijnej państwa¹. Zwykle podstawą tak sprofilowanych badań były eksplikatywne odniesienia do wartości chrześcijańskich w ustawie o radiofonii i telewizji² i ustawie prawo oświatowe³, sformułowanie o „chrześcijańskim dziedzictwie Narodu” we wstępie do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴ oraz spór o odwołanie do wartości chrześcijańskich w preambule niedoszłej Konstytucji UE.

¹ O kwestiach konceptualnych i typologicznych, w tym o podziale wartości chrześcijańskich na „wartości specyficznie chrześcijańskie” i „wartości uniwersalne” zob. J. Krukowski, *Kultura a prawo w społeczeństwie pluralistycznym*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2015, t. 8, s. 69–72.

² Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 805.

³ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 (dalej: Konstytucja RP).

Dotychczas natomiast nie poddano szerszej naukowej eksploracji zagadnienia wartości chrześcijańskich w rodzimej praktyce orzeczniczej. Było ono wprawdzie przedmiotem pewnych dyskusji w jurysprudencji, ale miało to miejsce głównie w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego stulecia i w kontekście nie orzecznictwa *in generale*, lecz zaledwie dwóch orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego z tamtego okresu⁵. Niekiedy stawiana w nowszym piśmiennictwie prawniczym teza o opieraniu się przez krajowe sądy na chrześcijańskich wartościach w procesie stosowania prawa wyraża wyłącznie przypuszczenia autora czy składa się na projekcję oczekiwanego przez niego stanu rzeczy⁶. Studium treści sądowych wyroków i postanowień z jednej strony pozwala na zweryfikowanie tego typu intuicji prawniczych i postulatów, z drugiej zaś sformułowane na bazie tej analizy wnioski i oceny stanowią kolejny głos w debacie przedstawicieli doktryny prawniczej nad miejscem wartości chrześcijańskich w porządku prawnym RP. Poczyniona synteza całościowej praktyki orzeczniczej oznacza badanie problematyki prawnej doniosłości wartości chrześcijańskich w obszarze, który do tej pory był jedynie fragmentarycznie poznany.

Celem artykułu jest ustalenie, w oparciu o analizę uzasadnień orzeczeń, prawidłowości w posługiwaniu się przez polskie sądy kategorią pojęciową „wartości chrześcijańskich”. Realizacja tak ujętego zamierzenia badawczego pozwoli poszerzyć dotychczasowe rozważania rodzimej nauki prawa nad wartościami chrześcijańskimi o charakterze konceptualnym, historycznym, teoretyczno-prawnym i formalno-dogmatycznym o aspekt praktyczny czy empiryczny. Innymi słowy, w opracowaniu przedstawiono tytułowe wartości chrześcijańskie w ich sądowej operacjonalizacji. Określono w szczególności rozumienie wartości chrześcijańskich w wykładni operatywnej prawa, kategorii spraw, w których zostały przywołane, oraz przypisywaną im rolę argumentacyjną w uzasadnieniach orzeczeń. Uwzględniwszy orzecznictwo, można ustalić, czy prawna pozytywizacja wartości chrześcijańskich, będąca przedmiotem głębokich sporów politycznych i prawniczych, przekłada się na praktykę stosowania prawa, a jeśli tak, to w jakim stopniu.

⁵ W. Lang, *Glosa do orz. TK z 7.VI.1994 r. K 17/93*, Państwo i Prawo 1994, nr 11, s. 98–102; M. Wyrzykowski, *Glosa do uchwały TK z dnia 2 marca 1993 r.*, W 3/93, Przegląd Sejmowy 1994, nr 3, s. 303–311. Zob. też artykuł polemiczny do pierwszej przywołanej glosy: F. Siemieński, *W sprawie obowiązku respektowania wartości chrześcijańskich*, Państwo i Prawo 1995, nr 3, s. 93–95. Regułą jest, że autorzy podejmujący kwestię operacjonalizacji wartości chrześcijańskich w polskim orzecznictwie zwykle koncentrują się na dwóch judykatach Trybunału Konstytucyjnego z lat 90. XX w. Zob. J. Sobczak, *Radiofonia i telewizja. Komentarz do ustawy*, Kraków 2001 [baza danych LEX], Komentarz do art. 18, uwaga nr 16; W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2010, s. 146–156.

⁶ P. Polak, *The Normative Value of the Reference to God and Christianity in the Preamble to the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2018, nr 6, s. 425–426.

W badaniach przeanalizowano teksty judykatów polskich sądów i Trybunału Konstytucyjnego zgromadzone w bazie danych LEX na dzień 1 września 2021 r.⁷ Zakresem poczynionego studium objęto nie tylko przypadki odniesień w uzasadnieniach orzeczeń do *expressis verbis* „wartości chrześcijańskich”, ale także do pojęć treściowo szerszych, jak zwłaszcza chrześcijańska „kultura” („cywilizacja”, „dziedzictwo”, „etyka”, „moralność”, „tradycja”) lub pojęć pokrewnych, jak chrześcijańskie „zasady” czy „normy”. Poza przedmiot opracowania wykracza kwestia konceptualnej delimitacji i klaryfikacji wzajemnych relacji wymienionych terminów. Na potrzeby artykułu przyjęto, że wartości chrześcijańskie są częścią chrześcijańskiej kultury (cywilizacji, dziedzictwa, tradycji czy etyki [moralności]). Kontekstualna analiza obecnych w judykatach odwołań do podanych terminów potwierdza, że sądy miały na uwadze nie wymiar materialny kultury (cywilizacji itd.), lecz właśnie konstytuujące ją wartości. Za odniesienie do wartości chrześcijańskich uprawnione jest również potraktowanie odwołań do chrześcijańskich norm czy zasad postępowania, skoro te drugie są wypowiedziami dyrektywalnymi ukierunkowującymi zachowania człowieka dyktowane troską i potrzebą ochrony nie czego innego, jak właśnie wartości i dóbr⁸. O ile ściśle odróżnianie tych pojęć jest zasadne na gruncie logiki i filozofii, o tyle w dyskursie prawniczym, także tym sądowym, zwykle operuje się nimi zamiennie.

Wskazane założenia badawcze nie suponują bynajmniej, że rola wartości chrześcijańskich w orzecznictwie zawęży się jedynie do tych spraw, gdzie sąd w uzasadnieniu eksplikatywnie się do nich odwołał. Przeświadczenie o takiej zależności byłoby naiwne. Można zasadnie przyjąć, że w szeregu innych spraw – choć nie sposób podać dokładniejszych szacunków – wartości chrześcijańskie zostały uwzględnione w akcie sądowej deliberacji, mimo że nie dano temu z różnych powodów wyrazu w tekście orzeczenia.

1. Pojmowanie „wartości chrześcijańskich” przez sądy

W orzecznictwie wartości chrześcijańskie przedstawiane są jako istotny element kultury polskiej czy wprost polskiej – a nawet szerzej europejskiej – kultury praw-

⁷ Baza danych LEX, <https://sip.lex.pl/#/> [dostęp: 11.04.2022 r.]. Jakkolwiek Trybunał Konstytucyjny nie jest sądem *sensu stricto* i nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości, niemniej jest organem typu sądowego (organem władzy sądowniczej), stąd też uwzględnienie jego wyroków i postanowień.

⁸ Przykładowo w *Słowniku języka polskiego PWN* wartości są definiowane jako „zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych”, zob. *Wartość*, w: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732.html> [dostęp: 11.04.2022 r.].

nej. Dla Trybunału Konstytucyjnego wartości chrześcijańskie są zakorzenione „w tradycji i kulturze społeczeństwa polskiego”⁹. Analogicznie Sąd Okręgowy w Szczecinie ujmuje wartości chrześcijańskie jako „część polskiej kultury materialnej i duchowej”¹⁰, a Sąd Rejonowy dla Warszawy-Mokotowa mówi o „cywilizowanych społeczeństwach, które powstały na gruncie chrześcijaństwa”¹¹. Sąd Najwyższy zaznacza z kolei, że zasady moralne w Polsce „w dominującym stopniu mają rodowód chrześcijański, a dokładnie katolicki”¹². Ten sam sąd w jednej z uchwał wspomina o „kręgu cywilizacyjnym demokratycznych państw o ugruntowanej praworządności, wyrosłych z pnia prawa rzymskiego i moralności chrześcijańskiej”¹³. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego „zasady i wartości konstytucyjne większości państw europejskich” są „zakorzenione we wspólnej im kulturze chrześcijańskiej”¹⁴. Podobnie Sąd Apelacyjny w Lublinie podnosi, że „chrześcijański system wartości ma swoje istotne miejsce” w „europejskiej kulturze prawnej”¹⁵.

Sądy rzadko wymieniają poszczególne wartości jako nominalnie chrześcijańskie. Do tej kategorii zaliczono: „uczciwość, skromność, sprawiedliwość, unikanie zgorszenia, szacunek dla drugiego człowieka, wierność ideałom”¹⁶, „poszanowanie praw i godności każdego człowieka oraz współczucie i troska o osoby znajdujące się w potrzebie”¹⁷, „wiara, nadzieja, miłość”¹⁸, „poszanowanie życia każdego człowieka, respekt dla prywatności życia, ochrona osobowej godności i autonomii każdego człowieka, ochrona strony słabszej przed silniejszą czy prymat rodziny w wychowaniu każdego dziecka”¹⁹. Dokonując tej egzemplifikacji, sądy nie powołują się na źródła religijne. Zdarza się im natomiast sięgać do ustaleń przedstawicieli doktryny prawniczej w tym względzie²⁰.

⁹ Uchwała TK z dnia 2 marca 1994 r., W 3/93, LEX nr 25105.

¹⁰ Wyrok SO w Szczecinie z dnia 26 marca 2010 r., I C 28/10, LEX nr 1135961.

¹¹ Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 11 maja 2016 r., XIV K 1219/12, LEX nr 2384988.

¹² Postanowienie SN z dnia 18 lipca 2019 r., V KK 317/18, LEX nr 2697608.

¹³ Uchwała SN z dnia 12 stycznia 2021 r., II DIZ 11/21, LEX nr 3114655.

¹⁴ Wyrok TK z dnia 7 października 2015 r., K 12/14, LEX nr 1809416.

¹⁵ Wyrok SA w Lublinie z dnia 28 lipca 2021 r., III AUa 1167/20, LEX nr 3213429.

¹⁶ Wyrok SA w Warszawie z dnia 29 grudnia 2008 r., VI ACa 797/08, LEX nr 509766.

¹⁷ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 10 października 2013 r., III SA/Wa 916/13, LEX nr 1629977.

¹⁸ Zdanie odrębne sędziego Z. Cieślaka do wyroku TK z dnia 11 maja 2007 r., K 2/07, LEX nr 272765.

¹⁹ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 1 października 2014 r., III Ca 727/14, LEX nr 1857212.

²⁰ Tamże, z powołaniem się na: M. Safjan, *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, Państwo i Prawo 1990, nr 11, s. 55.

Teksty uzasadnień orzeczeń kontekstualnie odczytane pozwalają na wskazanie wielu innych wartości i norm postępowania łączonych przez sądy²¹ z chrześcijaństwem, choć niekoniecznie na zasadzie wyłączności, jak: szacunek wobec rodziców i kobiet²², ochrona wdów i sierot²³, wierność małżeńska i rodzinna²⁴, ochrona życia poczętego, w tym poprzez wypowiedzi pro-life²⁵, wypełnianie obowiązków obywatelskich, *in concreto* obowiązku podatkowego²⁶, zasada solidarności z innymi²⁷, przebaczenie²⁸, działalność charytatywno-opiekuńcza jako realizacja przykazania miłości bliźniego, zwłaszcza tego ubogiego²⁹, pomoc materialna i duchowa potrzebującym³⁰, pożegnanie i upamiętnianie zmarłego oraz otaczanie troską i szacunkiem cmentarzy³¹, wspólny pochówek małżonków³², intymność (publiczne nieepatowanie wulgarnymi treściami erotycznymi)³³, obrona godności, praw i interesów pracowniczych³⁴. Ewentualnie sądy wskazywały, że dane postępowanie nie jest sprzeczne z wartościami chrześcijańskimi, jak odpowiedzialność karna sędziego w niektórych przypadkach za działalność zawodową, w tym za treść wydawanych wyroków, np. w związku ze stosowaniem dekretu z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym³⁵.

Praktyka orzecznicza pokazuje, że sądy potrafią na gruncie rozpatrywanych spraw dokonać konkretyzacji wartości chrześcijańskich. Termin ten pod względem jego interpretacyjnej klaryfikacji wykazuje podobieństwo do szeregu innych nieostrych i ocennych terminów naznaczonych aksjologicznie, wprost wyrażonych w przepisach prawnych czy niemających wprawdzie wyraźnego umocowania

²¹ Poza zakresem rozważań pozostawiam przypadki, gdy w uzasadnieniach orzeczeń sądy poprzestawały na sprawozdawczym odnotowaniu, że strona postępowania powoływała się na chrześcijańskie wartości, bez wyraźnego ustosunkowania się do trafności jej twierdzeń.

²² Wyrok SR dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 11 maja 2016 r., XIV K 1219/12, LEX nr 2384988.

²³ Wyrok SA w Lublinie z dnia 28 lipca 2021 r., III AUa 1167/20, LEX nr 3213429.

²⁴ Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 czerwca 2018 r., V ACa 520/17, LEX nr 2528159.

²⁵ Wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, LEX nr 2030470.

²⁶ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 19 kwietnia 2006 r., I SA/Po 2449/03, LEX nr 713182.

²⁷ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 6 grudnia 2007 r., I SA/Po 1052/07, LEX nr 468835.

²⁸ Wyrok SR w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 5 października 2017 r., II K 202/17, LEX nr 2538420.

²⁹ Wyrok NSA z dnia 6 września 2013 r., II FSK 2607/11, LEX nr 1375614; wyrok WSA w Warszawie z dnia 10 października 2013 r., III SA/Wa 916/13, LEX nr 1629977.

³⁰ Wyrok SN z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, LEX nr 2978466.

³¹ Wyrok SO w Ostrołęce z dnia 9 marca 2015 r., III Ua 4/15, LEX nr 1836321; wyrok SO w Elblągu z dnia 4 grudnia 2009 r., IV UA 35/09, LEX nr 563023; postanowienie SR w Nysie z dnia 20 lutego 2015 r., I Ns 252/14, LEX nr 1864394; wyrok WSA w Warszawie z dnia 8 lutego 2011 r., I SA/Wa 1556/10, LEX nr 1098869.

³² Wyrok SA w Krakowie z dnia 7 sierpnia 2013 r., I ACa 682/13, LEX nr 1474131.

³³ Wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 14 września 2012 r., III K 56/12, LEX nr 1882882.

³⁴ Wyrok SO we Wrocławiu z dnia 11 czerwca 2013 r., I C 968/12, LEX nr 1848933.

³⁵ Uchwała SN z dnia 12 stycznia 2021 r., II DIZ 11/21, LEX nr 3114655.

w postanowieniach aktów normatywnych, lecz przywoływanych przez sądy. Nie oznacza to, że rozumienie wartości chrześcijańskich przez sądy jest każdorazowo oczywiste. Ze względu na treściową niedookreśloność tytułowej kategorii pojęciowej niekiedy w judykaturze mówi się o „tzw. [wyróżnienie – G.M.] wartościach chrześcijańskich”³⁶.

Trudno w orzecznictwie wskazać przykład przyjęcia przez sąd ewidentnie błędnego rozumienia wartości chrześcijańskich. Odwołując się do wartości chrześcijańskich, sądy uniknęły też angażowania się w sprawy czysto religijne (teologiczne), co byłoby sprzeczne z konstytucyjną zasadą bezstronności (neutralności) religijnej władz publicznych (art. 25 ust. 2 Konstytucji RP). W sądowej praktyce wartości chrześcijańskie to wartości moralne, często społecznie zinternalizowane, a nie te dotyczące rzeczywistości nadprzyrodzonej. Judykatura na ogół przejawia też świadomość wewnętrznych podziałów w obrębie chrześcijaństwa, a co za tym idzie świadomość tego, że wartości będące udziałem jednej z chrześcijańskich denominacji nie muszą być udziałem innego chrześcijańskiego wyznania. Przykładowo w jednej ze spraw u podstaw negatywnej oceny homoseksualizmu wskazano nie „wartości chrześcijańskie”, lecz wprost „wartości katolickie”³⁷.

Studium orzecznictwa pokazuje, że sądy nie mają większych problemów z delimitacją wartości chrześcijańskich o charakterze uniwersalnym i tych społecznie partykularnych, w sensie niepodzielania ich przez wielu obywateli³⁸. Do tego drugiego typu wartości zaliczono np. seksualną czystość przedmażeńską. W ocenie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu treści ją promujące „niewątpliwie w znacznej części społeczeństwa uznaje się za kontrowersyjne”³⁹.

O ile sąd ten prawidłowo poprzestał na sprawozdawczym podniesieniu krytycznego stosunku części społeczeństwa do wartości czystości przedmażeńskiej, o tyle Sąd Apelacyjny w Krakowie w zawołowanej formie poddał krytyce katolicką ocenę homoseksualizmu. „Tradycyjną opartą w zasadzie na katolickich wartościach kulturę polską, w której odmienność seksualna nie jest co do zasady akceptowana” skonfrontował z „rozwinętymi kulturami światowymi [w których] przypisywanie odmiennej orientacji seksualnej nie prowadzi zazwyczaj do naruszenia dóbr osobistych osób, którym takie zachowania przypisano”⁴⁰. Sformułowaniem tym podał w wątpliwość własny obiektywizm. Arbitralnie przyjął, że rodzima kultura będąca

³⁶ Wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 14 września 2012 r., III K 56/12, LEX nr 1882882.

³⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2016 r., I ACa 705/15, LEX nr 2061777.

³⁸ Uniwersalność wartości można rozumieć nie tylko w kategoriach statystycznych, ale także jako ich adekwatność w odniesieniu do każdego człowieka.

³⁹ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 21 października 2015 r., I ACa 475/15, LEX nr 2351777.

⁴⁰ Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 października 2010 r., I ACa 908/10, LEX nr 743278.

pod wpływem katolicyzmu jest na niższym poziomie niż te kultury, w których orientacji homoseksualnej, a w zasadzie aktów homoseksualnych, nie wartościuje się ujemnie.

2. Wybrane kategorie spraw, w których sądy przywołały wartości chrześcijańskie oraz ich rola argumentacyjna

Najczęściej sądy przywołują wartości chrześcijańskie, dokonując wykładni klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego, zwykle w kontekście nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 K.c.) lub granic prawa własności (art. 140 K.c.)⁴¹. W orzecznictwie nie ma jednak pełnej zgody co do relacji wartości chrześcijańskich i zasad współżycia społecznego. Zwykle „wartości chrześcijańskie” czy „wartości kultury chrześcijańskiej”⁴² przedstawia się obok innych wartości i zasad jako egzemplifikacje czy podkategorie zasad współżycia społecznego. Przykładowo w niektórych judykatach, powołując się na Stanisława Rudnickiego, przyjęto, że zasady współżycia społecznego należy tłumaczyć „przez odwołanie się do zrozumiałej treści znaczeniowej takich pojęć jak: «zasady słuszności», «zasady uczciwego obrotu», «zasady uczciwości», «lojalności», czy po prostu – wyznawane przez większość społeczeństwa «wartości chrześcijańskie», jako nakazy zachowania się wobec innych członków społeczeństwa”⁴³.

W innych orzeczeniach podkreślono kluczowy charakter wartości chrześcijańskich dla wykładni „zasad współżycia społecznego”. Sąd Rejonowy w Sokółce uznał, że w terminie tym „zawierają się zasady etycznego postępowania wypracowane w społeczeństwie z chrześcijańskiego systemu wartości, którymi każdy członek społeczeństwa powinien kierować się w postępowaniu wobec innych”⁴⁴. Sąd Okręgowy w Gliwicach wskazał z kolei, że „wyznacznikiem zasad współżycia

⁴¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 (dalej: K.c.).

⁴² Wyrok SA w Warszawie z dnia 23 maja 2018 r., VII AGa 1345/18, LEX nr 2545187.

⁴³ Wyrok SN z dnia 23 lutego 2006 r., II CSK 101/05, LEX nr 180197; wyrok SA w Warszawie z dnia 22 lipca 2008 r., I ACa 342/08, LEX nr 1641250; wyrok SA w Białymstoku z dnia 16 stycznia 2020 r., I ACa 415/19, LEX nr 2946527; wyrok SO w Szczecinie z dnia 17 października 2018 r., I C 1548/17 (podają za: wyrok SA w Szczecinie z dnia 26 kwietnia 2019 r., I ACa 12/19, LEX nr 2679803); wyrok SA w Szczecinie z dnia 25 kwietnia 2018 r., I ACa 1022/17, LEX nr 2569608. Podobnie: wyrok SO w Szczecinie z dnia 18 lipca 2017 r., II Ca 832/17, LEX nr 2330906; wyrok SA w Warszawie z dnia 17 maja 2018 r., VI ACa 242/17, LEX nr 2574670. Zob. S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, t. 1. *Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 250.

⁴⁴ Wyrok SR w Sokółce z dnia 4 stycznia 2016 r., I C 254/15, LEX nr 1963575.

społecznego będą w naszym wypadku (terytorium RP i narodu polskiego) wartości kultury chrześcijańskiej”⁴⁵.

Eksplanacja zasad współżycia społecznego poprzez ogólne odesłanie do wartości chrześcijańskich ma charakter pozorny o wątpliwym też potencjale perswazyjnym. Od sądów można oczekiwać, że konkretyzując znaczenie zasad współżycia społecznego, nie poprzestaną na blankietowym nadmienieniu wartości czy zasad chrześcijańskich, lecz wskażą tę czy te z nich, które w danej sprawie przejawiają relewantność.

W pełni zasadne jest natomiast samo uwzględnianie wartości chrześcijańskich w wykładni operatywnej klauzuli zasad współżycia społecznego. Po pierwsze, wartości te „są w polskim społeczeństwie stosunkowo najbardziej utrwalone i najlepiej znane (szczególnie w porównaniu z tak enigmatycznymi pojęciami, jak «wartości będące wspólnym dziedzictwem i składnikiem kultury europejskiej»), po drugie cieszą się one relatywnie najszerzą aprobatą w różnych kręgach społecznych i to pomimo postępującej laicyzacji”⁴⁶.

Sądy administracyjne w swoim orzecznictwie kwestionowały dopuszczalność uchylania się przez poborowego wyznania rzymskokatolickiego od służby wojskowej na podstawie „zapatrywania, że służba ta nie jest do pogodzenia z chrześcijańskim systemem wartości”⁴⁷. W ich ocenie katolik nie może skutecznie powoływać się „na wypływające z wiary zasady moralne na uzasadnienie wniosku o skierowanie do służby zastępczej”⁴⁸. W co najmniej jednym orzeczeniu zbyt pochopnie tezę tę rozciągnięto ogólnie na wyznawców chrześcijaństwa⁴⁹, ignorując okoliczność pacyfistycznej wykładni doktryny chrześcijańskiej przez niektóre chrześcijańskie wspólnoty⁵⁰. Skutkowało to nie tylko naruszeniem wolności sumienia poborowego, ale również naruszeniem zasady neutralności religijnej sądu poprzez opowiedzenie się za jedną z możliwych interpretacji doktryny chrześcijańskiej jako tą autentyczną.

Pomimo że w orzecznictwie sądów administracyjnych doszukać się można kilkudziesięciu judykatów cytujących preambułę do Prawa oświatowego, w tym zwrot o „respektowaniu chrześcijańskiego systemu wartości”, to w żadnym z nich nie

⁴⁵ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 1 października 2014 r., III Ca 727/14, LEX nr 1857212. Zob. też: wyroki SO w Gdańsku z dnia 1 października 2013 r., XV C 1435/12, LEX nr 1719146, z dnia 21 listopada 2013 r., XV C 435/13, LEX nr 1719204 i z dnia 5 grudnia 2013 r., XV C 345/13, LEX nr 1719195 oraz wyrok SO w Sieradzu z dnia 26 marca 2018 r., I C 226/16, LEX nr 2473025.

⁴⁶ A. Pązik, *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2013, s. 210.

⁴⁷ Wyrok NSA we Wrocławiu z dnia 5 sierpnia 1992 r., SA/Wr 678/92, LEX nr 10412.

⁴⁸ Wyrok NSA we Wrocławiu z dnia 17 listopada 1992 r., SA/Wr 998/92, LEX nr 10811.

⁴⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 kwietnia 2006 r., II SA/Wa 1/06, LEX nr 213839.

⁵⁰ M. Zięba, *Kościół i pacyfizm*, Teologia Polityczna 2003–2004, nr 1, s. 10.

odniesiono się do wartości chrześcijańskich. Nawet jeśli uznać nienormatywność preambuły, to nie oznacza to jedynie ich symbolicznej natury i braku relewantności dla procesu stosowania prawa⁵¹. Jakkolwiek postanowienia wstępu do ustawy raczej nie mogą stanowić normatywnej podstawy czy współpodstawy decyzji stosowania prawa, to jednak można, a nawet należy uwzględnić je w interpretacji przepisów z części artykułowanej aktu normatywnego⁵², zwłaszcza w ramach wykładni celowościowej i funkcjonalnej.

Orzecznictwo dostarcza przykładów, gdy sądy zarówno potwierdzały, jak i kwestionowały prawną doniosłość wartości chrześcijańskich w odniesieniu do poszczególnych instytucji prawnych. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Łodzi orzekł, że „krzewienie i umacnianie uniwersalnych wartości chrześcijańskich” nie stanowi celu publicznego jako jednej z przesłanek wyłączenia nieruchomości⁵³. Natomiast Sąd Apelacyjny w Gdańsku uznał, że organizacja, której celem jest „propagowanie i ochrona kulturalnej spuścizny cywilizacji chrześcijańskiej, upowszechnianie dobrodziejstwa kultury chrześcijańskiej, propagowanie i ochrona wartości chrześcijańskich, dobrych obyczajów i moralności w życiu społecznym i kulturalnym” realizuje cel społeczny w rozumieniu art. 448 K.c.⁵⁴

Niekiedy sądy sygnalizowały nietożsamość pojęciową tych samych terminów na gruncie prawa i „moralności czy etyki chrześcijańskiej”. Sąd Okręgowy w Nowym Sączu podniósł różnicę znaczeniową pomiędzy jurydycznym rozumieniem terminu „zła wiara” a jego chrześcijańską konotacją⁵⁵.

Sporadycznie w uzasadnieniach orzeczeń dawano wyraz temu, że wartości chrześcijańskie bezpośrednio zaważyły na treści sądowego rozstrzygnięcia. Przykładowo Sąd Najwyższy w jednej ze spraw przyjął, że art. 5 Konstytucji RP w związku z fragmentem jej preambuły stanowiącym o „kulturze zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu” stoi na przeszkodzie użyciu nazwiska kard. Stefana Wyszyńskiego w nazwie komitetu wyborczego wyborców⁵⁶.

Zdarza się, że wartości chrześcijańskie są przywoływane na poparcie konkurencyjnych wniosków w jednej i tej samej sprawie. Zarówno sędzia Zbigniew Cieślak, jak i sędzia Bohdan Zdziennicki nawiązali do wartości chrześcijańskich w zdaniu odrębnym do wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie tzw. ustawy lustracyjnej. O ile jednak ten pierwszy upatruje w nich wsparcia stanowiska o konstytucyjności

⁵¹ M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 20.

⁵² Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, LEX nr 155502.

⁵³ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 21 kwietnia 2004 r., II SA/Łd 1758/03, LEX nr 725776.

⁵⁴ Wyrok SA w Gdańsku z dnia 30 marca 2017 r., V ACa 786/15, LEX nr 2743894.

⁵⁵ Postanowienie SO w Nowym Sączu z dnia 23 stycznia 2014 r., III Ca 824/13, LEX nr 1860044.

⁵⁶ Postanowienie SN z dnia 16 sierpnia 2005 r., III SW 12/05, LEX nr 328079.

ustawy lustracyjnej, o tyle drugi z ich pomocą uzasadnia twierdzenie o niekonstytucyjności aktu⁵⁷. Przykład ten pokazuje, że kategoria wartości chrześcijańskich nie ma charakteru antydeliberatywnego, a powołanie się na nią niekoniecznie apriorycznie przesądza o kierunku rozstrzygnięcia konkretnej sprawy.

3. Kategoria normatywna „wartości chrześcijańskich” w wykładni Trybunału Konstytucyjnego

Kategoria wartości chrześcijańskich zaledwie dwukrotnie stała się przedmiotem szerszych rozważań w uzasadnieniach judykatów. W obu przypadkach miało to miejsce w orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego sprzed ponad ćwierć wieku, kiedy to ocenie Trybunału poddano art. 18 ust. 2 i art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy o radiofonii i telewizji. Zgodnie z pierwszym przepisem „Audycje lub inne przekazy powinny szanować przekonania religijne odbiorców, a zwłaszcza chrześcijański system wartości”. Drugi przepis stanowi natomiast, że „Programy i inne usługi jednostek publicznej radiofonii i telewizji w ramach jej misji publicznej powinny: respektować chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmując uniwersalne zasady etyki”⁵⁸. W uchwale z dnia 2 marca 1994 r. Trybunał trafnie w ramach wykładni systemowej przyjął, że interpretacja art. 18 ust. 2 wymaga uwzględnienia zasady wolności słowa, mającej umocowanie w konstytucji oraz w prawie międzynarodowym, w szczególności w art. 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁵⁹. Uznał, że nakaz poszanowania przekonań religijnych odbiorców należy interpretować „jako zakaz naruszania uczuć religijnych”. Wychodząc poza wykładnię językową, doszedł do wniosku, że zakres normy z art. 18 ust. 2 pokrywa się z prawnokarnym zakazem obrazy uczuć religijnych oraz cywilnoprawną ochroną dóbr osobistych. W przekonaniu Trybunału odesłanie do chrześcijańskiego systemu wartości w zwrocie „a zwłaszcza respektować chrześcijański system wartości” stanowi „wyliczenie przykładowe uzasadnione głębokim zakorzenieniem tych wartości w tra-

⁵⁷ Zdania odrębne sędziego Z. Cieślaka i B. Zdziennickiego do wyroku TK z dnia 11 maja 2007 r., K 2/07, LEX nr 272765.

⁵⁸ Zob. szerzej: T. Rakoczy, *Protection of Christian Values in Polish Normative Acts on the Means of Social Communication*, w: *Europe of Founding Fathers. Investment in the Common Future*, red. M. Sitek, G. Dammacco, A. Ukleja, M. Wójcicka, Olsztyn 2013, s. 289–298.

⁵⁹ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

dycji i kulturze społeczeństwa polskiego bez względu na stosunek danej osoby do religii”. Z konstatacją tą trudno się zgodzić, zwłaszcza uzasadniając ją dyrektywami wykładni językowej. Termin „zwłaszcza” komunikuje pewną preferencję, wyróżnia wartości chrześcijańskie na tle innych systemów aksjologicznych, a nie wyraża jedynie egzemplifikację. Podobnie na gruncie wykładni systemowej Trybunał zasadnie uznał, że „dyrektywa wypływająca z art. 21 ust. 2 pkt 6 nie może być odczytywana w oderwaniu od innych przepisów prawa”, w tym i tych przepisów ustawy, według których programy publicznej radiofonii i telewizji powinny „sprzyjać swobodnemu kształtowaniu poglądów obywateli oraz formułowaniu opinii” (pkt 3) czy „umożliwiać obywatelom i ich organizacjom uczestniczenie w życiu publicznym poprzez prezentowanie zróżnicowanych poglądów i stanowisk oraz wykonywanie prawa do kontroli i krytyki społecznej” (pkt 4). Nie przekonuje natomiast stanowisko, że dla stwierdzenia naruszenia przez program kryterium przewidzianego w art. 21 ust. 2 pkt 6 nie wystarczy, „by zarzut taki postawiono jedynie jednej audycji programu”⁶⁰. Z kolei truizmem jest wniosek, że „nakaz respektowania nie oznacza jednakże nakazu propagowania chrześcijańskiego systemu wartości”⁶¹.

Konkluzję orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 czerwca 1994 r. o konstytucyjności art. 18 ust. 2 ustawy o radiofonii i telewizji należy co do zasady uznać za trafną, mając na uwadze interpretację tego nakazu poczynioną we wcześniejszym orzeczeniu, uwzględniającą standardy wolności słowa. Wyróżnienie „chrześcijańskiego systemu wartości” nie narusza konstytucyjnej zasady równości obywateli, gdyż kontrolowany przepis „nie różnicuje zakresu ochrony w zależności od systemu wartości danego wyznania”. Dotyczy „ochrony uczuć religijnych, bez względu na różne wyznania”, skoro „wskazanie na chrześcijański system wartości ma wyłącznie przykładowy charakter”⁶².

Trybunał obrał „wygodną” dla siebie nie tyle nawet linię argumentacyjną, co optykę argumentacyjną. Swoje rozważania skoncentrował wokół jednego z dwóch wzorców kontrolnych, tj. zasady równości obywateli, na plan dalszy przesuwając zasadę państwa prawnego. Przedstawiając art. 18 ust. 2 jako przepis proporcjonalnie ingerujący w wolność słowa w imię ochrony uczuć religijnych odbiorców bez względu na ich wyznanie – gdzie rzekomo nadmienienie chrześcijańskiego systemu wartości jest jedynie przykładowym wskazaniem jednej z grup wyznawców – Trybunał uniknął konieczności rozważenia, czy badany przepis nie narusza zasady bezstronności (neutralności) religijnej państwa, zasady choć literalnie nie wyrażonej

⁶⁰ Por. wyrok SA w Warszawie z dnia 9 kwietnia 2015 r., VI ACa 744/14, LEX nr 1680055.

⁶¹ Uchwała TK z dnia 2 marca 1994 r., W 3/93, LEX nr 25105.

⁶² Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 r., K 17/93, LEX nr 25099.

w natenczas obowiązującej konstytucji, to jednak umocowanej w zasadzie państwa prawnego. Jak podniesiono to już w kontekście poprzedniego judykatu Trybunału, zredukowanie znaczenia zwrotu „a zwłaszcza chrześcijański system wartości” do jednej z religii, wyznawców której uczucia są chronione, jest przykładem kreatywnej wykładni prawa, mającej niewiele wspólnego z wykładnią językową.

Poważniejsze obiekcie budzi teza Trybunału, że przepis art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy o radiofonii i telewizji jest konstytucyjny, gdyż odnosi się jedynie do „tych wartości należących do kręgu kultury chrześcijańskiej, które równocześnie stanowią podstawowe, uniwersalne zasady etyki” czy „uniwersalne zasady etyki kręgu kultury śródziemnomorskiej”⁶³. Podzielając wniosek o konstytucyjności wymienionego przepisu, krytycznie należy ocenić racjonalizację tej konkluzji. Poczynione przez Trybunał ustalenia interpretacyjne są „osobliwe” i przeczą kanonom wykładni prawa. Trybunał w ramach prokonstytucyjnej wykładni dokonał zwięzającej interpretacji zwrotu „chrześcijański system wartości”, przyjmując jego równoznaczność z „uniwersalnymi zasadami etyki”. Fragment przepisu stanowiący o „chrześcijańskim systemie wartości” potraktowano za swoiste legislacyjne pustosłowie, niewnoszące żadnej samodzielnej treści normatywnej⁶⁴.

W przeświadczeniu Trybunału „Każda inna interpretacja art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy prowadziłaby do rezultatów sprzecznych z zasadą równości i neutralności światopoglądowej państwa”⁶⁵. Część doktryny prawniczej, krytykując samo rozstrzygnięcie Trybunału i jego interpretację przepisów, aprobatywnie odniosła się jednak do tezy, że prawna ochrona chrześcijańskiego systemu wartości wykraczającego poza uniwersalne zasady etyki w programach publicznej radiofonii i telewizji byłaby sprzeczna z zasadą neutralności religijnej państwa⁶⁶.

Niniejsze przekonanie Trybunału i reprezentantów doktryny prawniczej jest mylne, będąc rezultatem nieaplikowalnego, gdyż zbyt szerokiego, rozumienia zasady bezstronności (neutralności) religijnej (światopoglądowej) państwa. Zasadę tę należy odnosić do kwestii teologicznych (metafizycznych, rzeczywistości nadprzyrodzonej, *sacrum*), a nie etycznych⁶⁷. Być może to miał na uwadze Trybunał, lakonicznie podnosząc, że „wartości chrześcijańskie” nie mogą być utożsamiane z religią⁶⁸. O ile państwu świeckiemu nie wolno „zajmować stanowiska w kwestii prawdziwości poglądów

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Podobnie: W. Lang, *Glosa...*, s. 100–101; W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa...*, s. 150.

⁶⁵ Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 r., K 17/93, LEX nr 25099.

⁶⁶ W. Lang, *Glosa...*, s. 100–101; W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa...*, s. 153–156.

⁶⁷ Podobnie: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, s. 73.

⁶⁸ Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 r., K 17/93, LEX nr 25099.

głoszonych przez teologię poszczególnych wyznań⁶⁹ (np. co do boskości Chrystusa i jego zmartwychwstania), o tyle zasada neutralności nie zabrania mu zakazywania tego, co moralnie złe, czy nakazywania tego, co moralnie dobre z punktu widzenia przekonań społecznych, w sytuacji gdy przekonania te zostały ukształtowane pod wpływem doktryny religijnej. Przepis prawny zbieżny treściowo z etyczną normą religijną może być niekonstytucyjny, ale w większości przypadków nie dlatego, że narusza art. 25 ust. 2 Konstytucji RP, tylko dlatego, że stanowi dysproporcjonalną ingerencję w konstytucyjnie chronione prawo lub wolność.

Trybunał częściowo wyjął z treści wartości chrześcijańskie jako termin prawny, redukując je do uniwersalnych zasad etycznych. Zabiegiem tym naruszył dyrektywę interpretacyjną zakazu wykładni synonimicznej i dyrektywę *per non est* oraz wypaczył wolę ustawodawcy. Samo uzasadnienie orzeczenia jest też wewnętrznie niespójne. Z jednej strony Trybunał utożsamia wartości chrześcijańskie z uniwersalnymi zasadami etyki, aby jednocześnie zasadnie zauważyć, że „każde stanowienie prawa odwołuje się do określonych podstaw aksjologicznych”⁷⁰, określonych – a zatem niekoniecznie uniwersalnych czy powszechnie podzielanych, choćby na gruncie jednej i tej samej kultury⁷¹.

Od 1994 r. Trybunał Konstytucyjny nie poczynił w swoim orzecznictwie szerszych odniesień do wartości chrześcijańskich⁷². W wyroku z dnia 23 marca 2006 r. prawidłowo z teoretyczno-prawnego punktu widzenia potraktował art. 18 ust. 2 i art. 21 ust. 2 pkt 6 ustawy o radiofonii i telewizji za przykład generalnej klauzuli, dosłownie mówiąc o „klauzuli chrześcijańskiego systemu wartości”. Jednocześnie zasadnie zaznaczył, że „kontrola zgodności z Konstytucją posługiwania się przez ustawodawcę zwrotami niedookreślonymi musi być szczególnie rygorystyczna w odniesieniu do przepisów, które mogą być stosowane w ramach działań władczych organu władzy publicznej wkraczających w sferę konstytucyjnych praw i wolności jednostek”⁷³.

W orzeczeniu z dnia 10 grudnia 2014 r. dotyczącym konstytucyjności przepisów zakazujących uboju rytualnego Trybunał dokonał z kolei nie tyle nawet

⁶⁹ Wyrok TK z dnia 14 grudnia 2009 r., K 55/07, LEX nr 531412.

⁷⁰ Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 r., K 17/93, LEX nr 25099.

⁷¹ O niemożności ustanowienia w pełni neutralnego prawa, oderwanego od wszelkich systemów moralnych, przekonań światopoglądowych czy filozoficznych zob. M. Piechowiak, *Filozoficzne aspekty regulacji prawnych dotyczących życia ludzkiego we wczesnych stadiach rozwoju*, w: *Wspomagana prokreacja ludzka. Zagadnienia legislacyjne*, red. T. Smoczyński, Poznań 1996, s. 65. Podobnie: W. Łączkowski, „Bezstronność” władz publicznych, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2006, t. 68, z. 2, s. 214.

⁷² Zob. wzmianki o „chrześcijańskim systemie wartości” w wyroku TK z dnia 13 grudnia 2016 r., K 13/16, LEX nr 2172429 i wyroku TK z dnia 16 marca 2010 r., K 24/08, LEX nr 564548.

⁷³ Wyrok TK z dnia 23 marca 2006 r., K 4/06, LEX nr 182500.

wykładni rozszerzającej kategorii „chrześcijańskiego dziedzictwa Narodu” z preambuły ustawy zasadniczej, co powołał się na nieistniejącą treść aktu prawnego. Rzekomo wstęp do konstytucji „odwołuje się do wartości zakorzenionych w tradycji judeo chrześcijańskiej [wyróżnienie – G.M.]”. Tak jak nieuprawnione jest sprowadzanie wartości chrześcijańskich do uniwersalnych wartości etycznych, tak również nadużyciem jest obejmowanie zakresem „chrześcijańskiego dziedzictwa” zasad i wartości właściwych wyłącznie dla judaizmu⁷⁴, bez względu na związki obu tych religii i krzyżowanie się etyki chrześcijańskiej z etyką judaistyczną⁷⁵.

W wyroku z dnia 25 maja 2016 r. Trybunał zaznaczył, że „Zapewnienie efektywnej ochrony zabytków o szczególnym znaczeniu narodowym przede wszystkim uzasadnia preambuła Konstytucji”. Po zacytowaniu frazy „wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach”, Trybunał stwierdził, że „przywołany fragment daje wyraz założeniu ustrojodawcy o istnieniu między członkami wspólnoty, jaką jest Naród, międzypokoleniowej więzi, wyrażającej się w uniwersalnych wartościach”⁷⁶. Chrześcijańskie dziedzictwo Narodu zostało zbyt milczeniem.

Zakończenie

W ujęciu proporcjonalnym sądy bardzo rzadko w uzasadnieniach orzeczeń odwołują się do wartości chrześcijańskich. Najczęściej czynią to nie w kontekście stosowania przepisów ustawy o radiofonii i telewizji czy w nawiązaniu do preambuły Konstytucji RP lub wstępu do Prawa oświatowego, lecz w ramach interpretacji klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego. Prawna pozytywizacja wartości chrześcijańskich, tj. ich wprowadzenie do tekstu aktu normatywnego, zasadniczo nie przekłada się więc na praktykę orzeczniczą, a przynajmniej nie na warstwę argumentacyjną judykatów. Kolejne inicjatywy eksplikatywnych odniesień do chrześcijaństwa w prawie⁷⁷ nie są w stanie kształtować stosunków społecznych, ile-

⁷⁴ Wyrok TK z dnia 10 grudnia 2014 r., K 52/13, LEX nr 1633060.

⁷⁵ Podobnie: P. Polak, *The Normative...*, s. 434.

⁷⁶ Wyrok TK z dnia 25 maja 2016 r., Kp 2/15, LEX nr 2048477. Podobnie: wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 27 maja 2015 r., IV SA/Wr 912/14, LEX nr 1954328.

⁷⁷ Zob. projekt postanowienia Prezydenta RP z dnia 20 lipca 2018 r. o zarządzeniu ogólnokrajowego referendum, https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/8/5/722e0101ba72c81fb88d5d6667ca137e/projekt_postanowienia.pdf [dostęp: 11.04.2022 r.].

kroć wyrażające te wartości przepisy prawne czy postanowienia preambuły są później ignorowane przez sądy w procesie orzecznictwym. Prawo takie sprowadza się wówczas jedynie do wymiaru symbolicznego, historyczno-kulturowego manifestu pozbawionego – za sprawą sądowej indolencji – zdolności do oddziaływania na sferę zachowań obywateli.

Postać uzasadnień analizowanych wyroków i postanowień nie potwierdza zasadności obaw, że prawny nakaz respektowania wartości chrześcijańskich w działalności mediów musi prowadzić do angażowania się sądów w rozstrzyganie kwestii teologicznych i wewnątrzchrześcijańskich sporów doktrynalnych oraz do ignorowania społecznego aksjologicznego pluralizmu poprzez narzucanie tych wartości obywatelom, którzy ich nie podzielają. Praktyka orzecznicza nie daje podstaw do tezy o dysproporcjonalnym reglamentowaniu wolności obywatelskich, wprowadzeniu cenzury prewencyjnej⁷⁸ i swoistej konfesjonalizacji państwa⁷⁹. W sądowej wykładni operatywnej przepisów ustawy o radiofonii i telewizji obowiązek respektowania chrześcijańskiego systemu wartości jest albo prawidłowo interpretowany w świetle konstytucyjnych zasad prawa, zwłaszcza wolności słowa, albo wręcz lekceważony⁸⁰.

Krytycznie należy ocenić zwłaszcza udział Trybunału Konstytucyjnego w sądowej operacjonalizacji kategorii wartości chrześcijańskich. Od sądu konstytucyjnego należy oczekiwać szerszego uwzględniania, także na płaszczyźnie argumentacyjnej, fragmentu preambuły ustawy zasadniczej o chrześcijańskim dziedzictwie Narodu. Można odnieść wrażenie, że Trybunał, hołdując Rawlowskiej koncepcji rozumu publicznego⁸¹ i kierowany politycznym pragmatyzmem, świadomie i celowo unika wyraźnych nawiązań do chrześcijańskiej aksjologii⁸². Na błędność tej optyki argumentacyjnej zwrócił uwagę sędzia Jarosław Wyrembak w zdaniu odrębnym do uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie aborcji eugenicznej⁸³.

Zasada bezstronności (neutralności) religijnej państwa nie usprawiedliwia interpretowania „wartości chrześcijańskich” jako kategorii prawnie doniosłej w sposób częściowo wyjaławiający je z treści, jak uczynił to Trybunał Konstytucyjny

⁷⁸ Por. M. Pietrzak, *Polityka wyznaniowa III Rzeczypospolitej w latach 1990–2001 (próba diagnozy)*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo 2010, t. 311, nr 3270, s. 370.

⁷⁹ Por. P. Borecki, *Opinia prawna w sprawie świeckiego charakteru państwa polskiego*, Przegląd Prawa Wyznaniowego 2015, nr 7, s. 272.

⁸⁰ Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 2 września 2015 r., VI ACa 1312/14, LEX nr 1934402.

⁸¹ J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, tłum. A. Romaniuk, Warszawa 2012, s. 295–309.

⁸² M. Matczak, S. Łajszczak, *Wartości, zasady i typy wykładni w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Badanie ilościowe słownictwa użytego w uzasadnieniach orzeczeń*, w: *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*, red. T. Stawecki, J. Winczorek, Warszawa 2014 [baza danych LEX].

⁸³ Zdanie odrębne sędziego J. Wyrembaka do uzasadnienia wyroku TK z dnia 22 października 2020 r., K 1/20, LEX nr 3071397.

w wyroku z dnia 7 czerwca 1994 r. Wartości chrześcijańskie nie sprowadzają się do uniwersalnych zasad etycznych, jakkolwiek szereg z tych wartości takimi zasadami również jest⁸⁴. Nieuniwersalny charakter niektórych wartości chrześcijańskich *per se* nie pozbawia ich możliwości bycia aksjologiczną podstawą przepisów prawnych. Sądy, stosując te przepisy, mogą, a nawet powinny, w swoich rozważaniach interpretacyjnych uwzględnić niniejsze wartości bez względu na to, czy są, czy też nie są powszechnie społecznie podzielane. Nie oznacza to, że zrekonstruowana w ten sposób norma prawna ma charakter ostateczny. Wykładnia systemowa prawa każe traktować pojedynczą normę prawną jako część większej całości. Względ na inne prawnie chronione dobra, wartości, interesy może wymagać zawężenia denotacji uprzednio odkodowanej normy prawnej. Skutkować to będzie ochroną wartości chrześcijańskich w określonym zakresie czy stopniu. Sądy zamiast więc samowolnie czy sofistycznie redukować treść wartości chrześcijańskich do bliżej nieokreślonych, choć być może retorycznie chwytliwych, „uniwersalnych zasad etyki kręgu kultury śródziemnomorskiej”, powinny wyeksponować optymalizacyjny charakter przepisów stojących na ich straży.

Podzielić należy też obiekcję sędziego Wyrembaka co do niechęci Trybunału Konstytucyjnego, a w zasadzie znacznej części całej judykatury, przed czynieniem nawiązań do chrześcijańskiej aksjologii w uzasadnieniach orzeczeń. Nie sposób uznać, że odniesienia do chrześcijaństwa w uzasadnieniach wyroków i postanowień są *a priori* niestosowne czy tym bardziej zakazane, albo że w ogóle nie posiadają potencjału perswazyjnego bądź eksplanacyjnego, zwłaszcza w kontekście orzecznictwa sądu konstytucyjnego⁸⁵. Niekonsekwencją jest z jednej strony twierdzić, że prawo to nie tylko „zbiór ustanowionych zgodnie z formalnie określoną procedurą przepisów”, ale także „zespół aksjologicznie i celowościowo powiązanych norm, stanowiący wytwór kulturowy, zakorzeniony w doświadczeniach historycznych wspólnoty i budowany w oparciu o wspólny dla danego kręgu podmiotów system wartości”⁸⁶, a z drugiej strony unikać otwartego przyznania, że w polskich warunkach ów system wartości w znacznym stopniu wciąż współkształtują, choć nie tak intensywnie jak kiedyś, wartości chrześcijańskie.

W przypadkach gdy wśród wyznań chrześcijańskich istnieje wyraźna rozbieżność stanowisk w danej kwestii, sądy powinny poprzestawać na wymienieniu

⁸⁴ Jak podnosi Andrzej Bronk: „Niektórzy intelektualiści chrześcijańscy, w ramach płytko pojętego eklezjologizmu, zbyt łatwo przystali na utożsamianie wartości chrześcijańskich z wartościami ogólnoludzkimi”. A. Bronk, *Wartości chrześcijańskie (uwagi amatora)*, Roczniki Filozoficzne 1993, t. 41, z. 2, s. 70.

⁸⁵ Zob. G. Maroń, *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzecznictwym*, Rzeszów 2018, s. 309–472.

⁸⁶ Wyrok TK z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, LEX nr 441911.

konkretnej wartości bądź dobra prawnie chronionego, bez roszczenia sobie kompetencji do decydowania, czy jest ono także chrześcijańską wartością (dobrem), np. małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, będący pod protekcją art. 18 Konstytucji RP. W ten sposób unikną angażowania się w rozstrzyganie sporów z zakresu interpretacji doktryny religijnej, co wykracza poza ich jurysdykcję.

Bibliografia

- Borecki P., *Opinia prawna w sprawie świeckiego charakteru państwa polskiego*, Przegląd Prawa Wyznaniowego 2015, nr 7.
- Bronk A., *Wartości chrześcijańskie (uwagi amatora)*, Roczniki Filozoficzne 1993, t. 41, z. 2.
- Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2010.
- Krukowski J., *Kultura a prawo w społeczeństwie pluralistycznym*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2015, t. 8.
- Lang W., *Glosa do orz. TK z 7.VI.1994 r. K 17/93*, Państwo i Prawo 1994, nr 11.
- Łączkowski W., „Bezstronność” władz publicznych, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2006, t. 68, z. 2.
- Maroń G., *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzeczniczym*, Rzeszów 2018.
- Matczak M., Łajszczak S., *Wartości, zasady i typy wykładni w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Badanie ilościowe słownictwa użytego w uzasadnieniach orzeczeń*, w: *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*, red. T. Stawecki, J. Winczorek, Warszawa 2014 [baza danych LEX].
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006.
- Pązik A., *Wylączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2013.
- Piechowiak M., *Filozoficzne aspekty regulacji prawnych dotyczących życia ludzkiego we wczesnych stadiach rozwoju*, w: *Wspomagana prokreacja ludzka. Zagadnienia legislacyjne*, red. T. Smoczyński, Poznań 1996.
- Pietrzak M., *Polityka wyznaniowa III Rzeczypospolitej w latach 1990–2001 (próba diagnozy)*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo* 2010, t. 311, nr 3270.
- Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Polak P., *The Normative Value of the Reference to God and Christianity in the Preamble to the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2018, nr 6, DOI: 10.15804/ppk.2018.06.32.
- Projekt postanowienia Prezydenta RP z dnia 20 lipca 2018 r. o zarządzeniu ogólnokrajowego referendum, https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/8/5/722e0101ba72c81fb88d5d6667ca137e/projekt_postanowienia.pdf [dostęp: 11.04.2022 r.].

- Rakoczy T., *Protection of Christian Values*, w: *Polish Normative Acts on the Means of Social Communication*, w: *Europe of Founding Fathers. Investment in the Common Future*, red. M. Sitek, G. Dammacco, A. Ukleja, M. Wójcicka, Olsztyn 2013.
- Rawls J., *Liberalizm polityczny*, tłum. A. Romaniuk, Warszawa 2012.
- Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego*, t. 1. Część ogólna, Warszawa 2007.
- Safjan M., *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, Państwo i Prawo 1990, nr 11.
- Siemieński F., *W sprawie obowiązku respektowania wartości chrześcijańskich*, Państwo i Prawo 1995, nr 3.
- Sobczak J., *Radiofonia i telewizja. Komentarz do ustawy*, Kraków 2001 [baza danych LEX].
- Wartość, w: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732.html> [dostęp: 11.04.2022 r.].
- Wyrzykowski M., *Głosa do uchwały TK z dnia 2 marca 1993 r.*, W 3/93, Przegląd Sejmowy 1994, nr 3.
- Zięba M., *Kościół i pacyfizm*, Teologia Polityczna 2003–2004, nr 1.

